פרשת האזינו

ספר דברים · עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934 (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק ל״ב

א׳ הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃

האזינו השמים. שֶׁאֲנִי מַתְרֶה בָּהֶם בְּיִשְׂרָאֵל וְתִהְיוּ עֵדִים בַּדָּבָר, שֶׁכָּךְ אָמַרְתִּי לָהֶם שֶׁאַתֶּם תִּהְיוּ עֵדִים, וְכֵן **ותשמע הארץ.** וְלָמָּה הֵעִיד בָּהֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ? אָמַר מֹשֶׁה: אֲנִי בָּשָׂר וָדָם, לְמָחָר אֲנִי מֵת, אִם יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל לֹא קִבַּלְנוּ עָלֵינוּ הַבְּרִית, מִי בָא וּמַכְחִישָׁם? לְפִיכָךְ הֵעִיד בָּהֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ — עֵדִים שֶׁהֵן קַיָּמִים לְעוֹלָם. וְעוֹד, שֶׁאִם יִזְכּוּ יָבֹאוּ הָעֵדִים וְיִתְּנוּ שְׂכָרָם, הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם, וְאִם יִתְחַיְּבוּ תִּהְיֶה בָהֶם יַד הָעֵדִים תְּחִלָּה — ״וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ״ (דברים י״ז), וְאַחַר כָּךְ ״וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה״ (שם י״א) עַל יְדֵי הָאֻמּוֹת׃

ב׳ יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃

יערף כמטר לקחי. זוֹ הִיא הָעֵדוּת שֶׁתָּעִידוּ — שֶׁאֲנִי אוֹמֵר בִּפְנֵיכֶם תּוֹרָה שֶׁנָּתַתִּי לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא חַיִּים לָעוֹלָם כְּמָטָר זֶה שֶׁהוּא חַיִּים לָעוֹלָם (עי׳ ספרי); כַּאֲשֶׁר יַעַרְפוּ הַשָּׁמַיִם טַל וּמָטָר׃

יערף. לְשׁוֹן יַטִּיף, וְכֵן (תהילים ס״ה) ״יְרְעָפוּן דָּשֶׁן״, (דברים ל״ג) ״יַעַרְפוּ טָל״׃

תזל כטל. שֶׁהַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ, לְפִי שֶׁהַמָּטָר יֵשׁ בּוֹ עֲצָבִים לַבְּרִיּוֹת, כְּגוֹן הוֹלְכֵי דְרָכִים וּמִי שֶׁהָיָה בּוֹרוֹ מָלֵא יַיִן (ספרי)׃

כשעירים. לְשׁוֹן רוּחַ סְעָרָה, כְּתַרְגּוּמוֹ ״כְּרוּחֵי מִטְרָא״, מָה הָרוּחוֹת הַלָּלוּ מַחֲזִיקִים אֶת הָעֲשָׂבִים וּמְגַדְּלִין אוֹתָם, אַף דִּבְרֵי תוֹרָה מְגַדְּלִין אֶת לוֹמְדֵיהֶן׃

וכרביבים. טִפֵּי מָטָר. נִרְאֶה לִי עַל שֵׁם שֶׁיּוֹרֶה כְּחֵץ נִקְרָא רְבִיב, כְּמָה דְּאַתְּ אוֹמֵר ״רֹבֶה קַשָּׁת״ (בראשית כ״א)׃

דשא. ארברי״ץ, עֲטִיפַת הָאָרֶץ מִכֻּסָּה בְּיֶרֶק׃

עשב. קֶלַח אֶחָד קָרוּי עֵשֶׂב, וְכָל מִין וָמִין לְעַצְמוֹ קָרוּי עֵשֶׂב׃

ג׳ כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃

כי שם ה׳ אקרא. הֲרֵי כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן כַּאֲשֶׁר, כְּמוֹ (ויקרא כ״ג) ״כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ״, כְּשֶׁאֶקְרָא וַאֲזַכִּיר שֵׁם ה׳, אַתֶּם **הבו גדל לאלהינו** וּבָרְכוּ שְׁמוֹ, מִכָּאן אָמְרוּ שֶׁעוֹנִין בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ אַחַר בְּרָכָה שֶׁבַּמְקֻדָּשׁ (עי׳ ספרי; מכילתא שמות י״ג; ברכות כ״א; תענית ט״ז)׃

ד׳ הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃

הצור תמים פעלו. אַע״פִּ שֶׁהוּא חָזָק, כְּשֶׁמֵּבִיא פֻּרְעָנוּת עַל עוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ, לֹא בְּשֶׁטֶף הוּא מֵבִיא כִּי אִם בְּדִין, כִּי **תמים פעלו**׃

אל אמונה. לְשַׁלֵּם לַצַּדִּיקִים צִדְקָתָם לָעוֹלָם הַבָּא, וְאַע״פִּ שֶׁמְּאַחֵר אֶת תַּגְמוּלָם, סוֹפוֹ לְאַמֵּן אֶת דְּבָרָיו׃

ואין עול. אַף לָרְשָׁעִים מְשַׁלֵּם שְׂכַר צִדְקָתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה (עי׳ ספרי)׃

צדיק וישר הוא. הַכֹּל מַצְדִּיקִים עֲלֵיהֶם אֶת דִּינוֹ, וְכָךְ רָאוּי וְיָשָׁר לָהֶם, **צדיק** מִפִּי הַבְּרִיּוֹת **וישר הוא** וְרָאוּי לְהַצְדִּיקוֹ׃

ה׳ שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃

שחת לו וגו׳. כְּתַרְגּוּמוֹ, ״חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵהּ״׃

בניו מומם. בָּנָיו הָיוּ וְהַשְׁחָתָה שֶׁהִשְׁחִיתוּ הִיא מוּמָם׃

בניו מומם. מוּמָם שֶׁל בָּנָיו הָיָה וְלֹא מוּמוֹ׃

דור עקש. עָקֹם וּמְעֻקָּל, כְּמוֹ ״וְאֵת כָּל הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ״ (מיכה ג׳). וּבִלְשׁוֹן מִשְׁנָה ״חֲלָדָה שֶׁשִּׁנְּיָהּ עֲקֻמּוֹת וַעֲקוּשׁוֹת״׃

ופתלתל. אנטורט״ילייש, כַּפְתִּיל הַזֶּה שֶׁגּוֹדְלִין אוֹתוֹ וּמַקִּיפִין אוֹתוֹ סְבִיבוֹת הַגְּדִיל; פְּתַלְתֹּל מִן הַתֵּבוֹת הַכְּפוּלוֹת כְּמוֹ ״יַרְקְרָק״ ״אַדַמְדָּם״ (ויקרא י״ג) ״סְחַרְחַר״ (תהילים ל״ח), ״סְגַלְגַּל״ (תרגום יונתן מלכים א ז׳)׃

ו׳ הַ לַיהוָה* *(בספרי תימן הַלְיהוָה׳ בתיבה אחת)* תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָנָּךְ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃

הלה׳ תגמלו זאת. לְשׁוֹן תֵּמָהּ, וְכִי לְפָנָיו אַתֶּם מַעֲצִיבִין שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לְפָרַע מִכֶּם וְשֶׁהֵיטִיב לָכֶם בְּכָל הַטּוֹבוֹת?

עם נבל. שֶׁשָּׁכְחוּ אֶת הָעֲשׂוּי לָהֶם׃

ולא חכם. לְהָבִין אֶת הַנּוֹלָדוֹת, שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לְהֵיטִיב וּלְהָרַע:

הלוא הוא אביך קנך. שֶׁקְּנָאֲךָ, שֶׁקִּנְּנְךָ בְּקֶן הַסְּלָעִים וּבְאֶרֶץ חֲזָקָה, שֶׁתִּקָּנְךָ בְּכָל מִינֵי תַּקָּנָה:

הוא עשך. אֲפִּה בָּאֲמוֹת:

ויכוננך. אַחֲרֵי כֵּן בְּכָל מִינֵי בָסִיס וְכֵן — מִכָּם כֹּהֲנִים, מִכָּם נְבִיאִים וּמִכָּם מְלָכִים, כְּרֵךְ שֶׁהַכֹּל בּוֹ (ספרי; חולין נ״ו):

ז׳ זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר דֹּר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ:

זכר ימות עולם. מֶה עָשָׂה בָּראשׁוֹנִים שֶׁהִכְעִיסוּ לְפָנָיו:

בינו שנות דר ודר. דּוֹר אֱנוֹשׁ שֶׁהֵצִיף עֲלֵיהֶם מֵי אוֹקְיָנוּס וְדוֹר הַמַּבּוּל שֶׁשְּׁטָפָם. דָּ״אַ — לֹא נְתַתֶּם לְבַבְכֶם עַל שֶׁעָבַר, **בינו שנות דר ודר** — לְהַפִּיר לְהַבָּא, שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לְהֵיטִיב לָכֶם וּלְהַנְחִיל לָכֶם יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וְהָעוֹלָם הַבָּא (עי׳ ספרי):

שאל אביך. אֵלּוּ הַנְּבִיאִים שֶׁנִּקְרָאִים אָבוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ב׳) בְּאֵלִיָּהוּ ״אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל״ (ספרי):

זקניך. אֵלּוּ הַחֲכָמִים:

ויאמרו לך. הָרִאשׁוֹנוֹת:

ח׳ בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

בהנחל עליון גוים. כְּשֶׁהִנְחִיל הַקָּבָ״ה לְמַכְעִיסָיו אֶת חֵלֶק נַחֲלָתָן הֵצִיפָן וּשְׁטָפָם:

בהפרידו בני אדם. כְּשֶׁהִפְרִיץ דּוֹר הַפַּלְגָּה הָיָה בְיָדוֹ לְהַעֲבִירָם מִן הָעוֹלָם, לֹא עָשָׂה כֵּן אֶלָּא **יצב גבלת עמים**, קִיְּמָם וְלֹא אִבְּדָם:

למספר בני ישראל. בִּשְׁבִיל מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁעֲתִידִין לָצֵאת מִבְּנֵי שֵׁם, וּלְמִסְפַּר שִׁבְעִים נֶפֶשׁ שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיָּרְדוּ לְמִצְרַיִם הִצִּיב **גבלת עמים** — שִׁבְעִים לָשׁוֹן:

ט׳ כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ:

כי חלק ה׳ עמו. לָמָּה כָּל זֹאת? לְפִי שֶׁהָיָה חֶלְקוֹ כָּבוּשׁ בֵּינֵיהֶם וְעָתִיד לָצֵאת, וּמִי הוּא חֶלְקוֹ? **עמו.** וּמִי הוּא עַמּוֹ?

יעקב חבל נחלתו. וְהוּא הַשְּׁלִישִׁי בָּאָבוֹת, הַמְשֻׁלָּשׁ בְּשָׁלוֹשׁ זְכֻיּוֹת, זְכוּת אֲבִי אָבִיו וּזְכוּת אָבִיו וּזְכוּתוֹ, חֲרֵי ג׳, כַּחֶבֶל הַזֶּה שֶׁהוּא עָשׂוּי בְּג׳ גְּדִילִים, וְהוּא וּבָנָיו הָיוּ לוֹ לְנַחֲלָה, וְלֹא יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם, וְלֹא עֵשָׂו בְּנוֹ שֶׁל יִצְחָק (עי׳ ספרי):

י׳ יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ:

ימצאהו בארץ מדבר. אוֹתָם מָצָא לוֹ נֶאֱמָנִים בְּאֶרֶץ הַמִּדְבָּר, שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם תּוֹרָתוֹ וּמַלְכוּתוֹ וְעָלוּ, מַה שֶּׁלֹּא עָשׂוּ יִשְׂמָעֵאל וְעֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ג) ״וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן״:

ובתהו ילל ישמן. אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה, מְקוֹם יְלָלַת תַּנִּינִים וּבְנוֹת יַעֲנָה, אַף שָׁם נִמְשְׁכוּ אַחַר הָאֱמוּנָה, וְלֹא אָמְרוּ לְמֹשֶׁה הֵיאַךְ נֵצֵא לַמִּדְבָּרוֹת מְקוֹם צִיָּה וְשַׁמְּמוֹן? כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ב׳), ״לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר״:

יסובבנהו. שָׁם סִבְּבָם וְהִקִּיפָם בַּעֲנָנִים וְסִבְּבָם בִּדְגָלִים לְאַרְבַּע רוּחוֹת וְסִבְּבָן בְּתַחְתִּית הָהָר שֶׁכָּפָהוּ עֲלֵיהֶם כְּגִיגִית (עי׳ ספרי):

יבוננהו. שָׁם בְּתוֹרָה וּבִינָה:

יצרנהו. מִנָּחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב וּמִן הָאֱמוֹת:

כאישון עינו. הוּא הַשָּׁחֹר שֶׁבָּעַיִן שֶׁהַמָּאוֹר יוֹצֵא הֵימֶנּוּ. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם יְמְצָאֵהוּ — ״יַסְפִּיקֵהוּ כָּל צָרְכּוֹ בַּמִּדְבָּר״, כְּמוֹ (במדבר י״א) ״מָצָא לָהֶם״, (יהושע י״ז) ״לֹא יִמָּצֵא לָנוּ הָהָר״:

יסובבנהו. ״אַשְׁרֵינוּן סְחוֹר סְחוֹר לִשְׁכְנְתֵּיהּ״, אֹהֶל מוֹעֵד בָּאֶמְצַע וְאַרְבָּעָה דְגָלִים לְאַרְבַּע רוּחוֹת:

י״א כְּנָשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ:

כנשר יעיר קנו. נִתְגַּם בְּרַחֲמִים וּבְחֶמְלָה, כַּנֶּשֶׁר הַזֶּה רַחֲמָנִי עַל בָּנָיו, וְאֵינוֹ נִכְנָס לְקִנּוֹ פִּתְאֹם עַד שֶׁהוּא מְקַשְׁקֵשׁ וּמְטָרֵף עַל בָּנָיו בִּכְנָפָיו בֵּין אִילָן לְאִילָן, בֵּין שׁוֹכָה לַחֲבֶרְתָּהּ, כְּדֵי שֶׁיֵּעוֹרוּ בָּנָיו וְיהֵא בָהֶם כֹּחַ לְקַבְּלוֹ (ספרי):

יעיר קנו. יְעוֹרֵר בָּנָיו:

על גוזליו ירחף. אֵינוֹ מַכְבִּיד עַצְמוֹ עֲלֵיהֶם אֶלָּא מְחוֹפֵף — נוֹגֵעַ וְאֵינוֹ נוֹגֵעַ (תלמוד ירושלמי חגיגה ב׳) — אַף הַקָּבָ״ה, ״שַׁדַּי לֹא מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא כֹחַ״ (איוב ל״ז) כְּשֶׁבָּא לִתֵּן תּוֹרָה לֹא נִגְלָה עֲלֵיהֶם מֵרוּחַ אַחַת אֶלָּא מֵאַרְבַּע רוּחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר ״ה׳ מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן״ (דברים ל״ג), ״אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא״ (חבקוק ג׳) — זוֹ רוּחַ רְבִיעִית (ספרי):

יפרש כנפיו יקחהו. כְּשֶׁבָּא לִטְלָם מִמָּקוֹם לְמָקוֹם אֵינוֹ נוֹטְלָן בְּרַגְלָיו כְּשֶׁאָר עוֹפוֹת, לְפִי שֶׁשְּׁאָר עוֹפוֹת יֵרְאִים מִן הַנָּשֶׁר שֶׁהוּא מַגְבִּיהַּ לָעוּף וּפוֹרֵחַ עֲלֵיהֶם, לְפִיכָךְ נוֹשְׂאָן בְּרַגְלָיו, מִפְּנֵי הַנָּשֶׁר, אֲבָל הַנָּשֶׁר אֵינוֹ יָרֵא אֶלָּא מִן הַחֵץ, לְפִיכָךְ נוֹשְׂאָן עַל כְּנָפָיו, אוֹמֵר מוּטָב שֶׁיִּכָּנֵס הַחֵץ בִּי וְלֹא יִכָּנֵס בְּבָנַי, אַף הַקָּבָ״ה (שמות י״ט) ״וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים״ — כְּשֶׁנִּסְעוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וְהִשִּׂיגוּם עַל הַיָּם הָיוּ זוֹרְקִים בָּהֶם חִצִּים וַאֲבָנִי בָּלִיסְטְרָאוֹת, מִיָּד ״וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳ וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וְגוֹ׳״ (שמות י״ד):

י״ב יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃

ה׳ בדד ינחנו. נְהֻגָּם בַּמִּדְבָּר בָּדָד וּבְטַח:

ואין עמו אל נכר. לֹא הָיָה כֹּחַ בְּאֶחָד מִכָּל אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם לְהַרְאוֹת כֹּחוֹ וּלְהִלָּחֵם עִמָּהֶם. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּהוּ עַל הֶעָתִיד וְכֵן תִּרְגֵּם אֶנְקְלוֹס, וַאֲנִי אוֹמֵר דִּבְרֵי תוֹכֵחָה הֵם לְהָעִיד הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וּתְהֵא הַשִּׁירָה לָהֶם לְעֵד שֶׁסּוֹפָן לִבְגֹּד וְלֹא יִזְכְּרוּ לֹא הָרִאשׁוֹנוֹת שֶׁעָשָׂה לָהֶם וְלֹא הַנּוֹלָדוֹת שֶׁהוּא עָתִיד לַעֲשׂוֹת לָהֶם, לְפִיכָךְ צָרִיךְ לְיַשֵּׁב הַדָּבָר לְכָאן וּלְכָאן. וְכָל הָעִנְיָן מוּסָב עַל **זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר**, כֵּן עָשָׂה לָהֶם וְכֵן עָתִיד לַעֲשׂוֹת, כָּל זֶה הָיָה לָהֶם לְזִכָּרוֹן:

י״ג יַרְכִּבֵהוּ עַל־[בָּמֳתֵי] (במותי) אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסָּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃

ירכבהו על במתי ארץ. כָּל הַמִּקְרֶא כְּתַרְגּוּמוֹ:

ירכבהו וגו׳. עַל שֵׁם שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גְּבוֹהַּ מִכָּל הָאֲרָצוֹת:

ויאכל תנובת שדי. אֵלּוּ פֵּרוֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁקַּלִּים לָנוּב וּלְהִתְבַּשֵּׁל מִכָּל פֵּרוֹת הָאֲרָצוֹת:

וינקהו דבש מסלע. מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁאָמַר לִבְנוֹ בְּסִיכְנִי הָבֵא לִי קְצִיעוֹת מִן הֶחָבִית, הָלַךְ וּמָצָא הַדְּבַשׁ צָף עַל פִּיהָ, אָמַר לוֹ זוֹ שֶׁל דְּבַשׁ הִיא אָמַר לוֹ הַשְׁקַע יָדְךָ לְתוֹכָהּ וְאַתָּה מַעֲלֶה קְצִיעוֹת מְתוּכָהּ (ספרי):

במתי ארץ. לְשׁוֹן גְּבֹהַּ:

שדי. לְשׁוֹן שָׂדֶה:

מחלמיש צור. תָּקְפּוֹ וְחָזְקוֹ שֶׁל סֶלַע, כְּשֶׁאֵינוֹ דָּבוּק לַתֵּיבָה שֶׁלְּאַחֲרָיו נָקוּד חַלָּמִישׁ וּכְשֶׁהוּא דָבוּק נָקוּד חַלְמִישׁ:

ושמן מחלמיש צור. אֵלּוּ זֵיתִים שֶׁל גּוּשׁ חָלָב (ספרי):

י״ד חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃

חמאת בקר וחלב צאן. זֶה הָיָה בִּימֵי שְׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ד׳) ״עֲשָׂרָה בָקָר בְּרִאים וְעֶשְׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה צֹאן״:

עם חלב כרים. זֶה הָיָה בִּימֵי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ו׳) ״וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן״:

חלב כליות חטה. זֶה הָיָה בִּימֵי שְׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ה׳) ״וַיְהִי לֶחֶם שְׁלֹמֹה וְגוֹ׳״:

ודם ענב תשתה חמר. בִּימֵי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים ״הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יָיִן״ (עמוס ו׳):

חמאת בקר. הוּא שֶׁמָּן הַנִּקְלָט מֵעַל גַּבֵּי הֶחָלָב:

וחלב צאן. חָלָב שֶׁל צֹאן, וּכְשֶׁהוּא דָבוּק נָקוּד חֵלֶב, כְּמוֹ ״בַּחֵלֶב אִמּוֹ״ (שמות כ״ג):

כרים. כְּבָשִׂים:

ואילים. כְּמַשְׁמָעוֹ:

בני בשן. שְׁמֵנִים הָיוּ:

כליות חטה. חִטִּים שְׁמֵנִים כְּחֵלֶב כְּלָיוֹת וְגַסִּין כְּכוּלְיָא:

ודם ענב. תִּהְיֶה שׁוֹתֶה יַיִן טוֹב וְטוֹעֵם יַיִן חָשׁוּב:

חמר. יַיִן בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי ״חֲמַר״, אֵין זֶה שֵׁם דָּבָר אֶלָּא לְשׁוֹן מְשֻׁבָּח בְּטַעַם, ווי״נוש בְּלַעַז. וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ שְׁנֵי מִקְרָאוֹת הַלָּלוּ אַחַר תַּרְגּוּם שֶׁל אֶנְקְלוֹס ״אַשְׁרִינוּן עַל תָּקְפֵי אַרְעָא וְגוֹ׳״:

ט״ו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃

עבית. לְשׁוֹן עֹבִי׃

כשית. כְּמוֹ כָּסִיתָ, לְשׁוֹן ״כִּי כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ״ (איוב ט״ו), כְּאָדָם שֶׁשָּׁמַן מִבִּפְנִים וּכְסָלָיו נִכְפָּלִים מִבַּחוּץ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שם) ״וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי כָסֶל״׃

כשית. יֵשׁ לָשׁוֹן קַל בִּלְשׁוֹן כִּסּוּי, כְּמוֹ ״וְכִסֶּה קָלוֹן עָרוּם״ (משלי י״ב), וְאִם כָּתַב כִּשִּׂיתָ, דָּגוּשׁ, הָיָה נִשְׁמָע כִּפִּיתָ אֶת אֲחֵרִים, כְּמוֹ ״כִּי כִסָּה פָנָיו״ (איוב ט״ו)׃

וינבל צור ישעתו. גִּנָּהוּ וּבִזָּהוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ח׳) ״אֲחוֹרֵיהֶם אֶל הֵיכַל ה׳ וְגוֹ׳״, אֵין לְךָ נִבּוּל גָּדוֹל מִזֶּה (ספרי)׃

ט״ז יַקְנְאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃

יקנאהו. הִבְעִירוּ חֲמָתוֹ וְקִנְאָתוֹ׃

בתועבת. בְּמַעֲשִׂים תְּעוּבִים, כְּגוֹן מִשְׁכַּב זָכוּר וּכְשָׁפִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם תּוֹעֵבָה׃

י״ז יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים׀ לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים לֹא יְדָעُום חֲדָשִׁים׀ מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃

לא אלה. כְּתַרְגּוּמוֹ ״דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹף״, אֵלּוּ הָיָה בָהֶם צְרוֹף לֹא הָיְתָה קִנְאָה כְּפוּלָה כְּמוֹ עַכְשָׁו (ספרי)׃

חדשים מקרב באו. אֲפִלּוּ הָאֻמּוֹת לֹא הָיוּ רְגִילִים בָּהֶם — גּוֹי שֶׁהָיָה רוֹאֶה אוֹתָם, הָיָה אוֹמֵר זֶה צֶלֶם יְהוּדִי׃

לא שערום אבתיכם. לֹא יָרְאוּ מֵהֶם — לֹא עָמְדָה שַׂעֲרָתָם מִפְּנֵיהֶם, דֶּרֶךְ שַׂעֲרוֹת הָאָדָם לַעֲמֹד מֵחֲמַת יִרְאָה, כָּךְ נִדְרַשׁ בְּסִפְרֵי. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ עוֹד **שערום** לְשׁוֹן (ישעיה יג, כא) ״וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ שָׁם״, שְׂעִירִים הֵם שֵׁדִים, לֹא עָשׂוּ אֲבוֹתֵיכֶם שְׂעִירִים הַלָּלוּ׃

י״ח צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃

תשי. תִּשְׁכַּח. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ כְּשֶׁבָּא לְהֵיטִיב לָכֶם אַתֶּם מַכְעִיסִין לְפָנָיו וּמַתִּישִׁים כֹּחוֹ מִלְּהֵיטִיב לָכֶם (ספרי)׃

אל מחללך. מוֹצִיאֲךָ מֵרֶחֶם, לְשׁוֹן (תהלים כט) ״יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת״, (תהלים מ״ח) ״חִיל כַּיּוֹלֵדָה״׃

י״ט וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃

כ׳ וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי׀ מֵהֶם אֶרְאֶה מֶה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת׀ הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֶן בָּם׃

מה אחריתם. מַה תַּעֲלֶה בָהֶם בְּסוֹפָם׃

כי דור תהפכת המה. מְהַפְּכִין רְצוֹנִי לְכַעֵס׃

לא אמן בם. אֵין גְּדוּלֵי נִכָּרִים בָּהֶם, כִּי הוֹרִיתִים דֶּרֶךְ טוֹבָה וְסָרוּ מִמֶּנָּה׃

אמן. לְשׁוֹן ״וַיְהִי אֹמֵן״ (אסתר ב׳), נורריטור״ה בְּלַעַז; דָּ״אַ — **אמן** לְשׁוֹן אֱמוּנָה, כְּתַרְגּוּמוֹ, אָמְרוּ בְסִינַי נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע וּלְשָׁעָה קַלָּה בִּטְּלוּ הַבְטָחָתָם וְעָשׂוּ הָעֶגֶל (ספרי)׃

כ״א הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי׀ אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃

קנאוני. הִבְעִירוּ חֲמָתִי׃

בלא אל. בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ אֱלוֹהַּ׃

בלא עם. בְּאֻמָּה שֶׁאֵין לָהּ שֵׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כ״ג) הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה, בְּעֶשְׂוֹ הוּא אוֹמֵר (עובדיה א׳) בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃

בגוי נבל אכעיסם. אֵלּוּ הַמִּינִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהילים י״ד) אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים (ספרי; יבמות ס״ג)׃

כ״ב כִּי־אֵשׁ׀ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ׀ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃

קדחה. בָּעֲרָה׃

ותיקד. בָּכֶם עַד הַיְסוֹד׃

ותאכל ארץ ויבלה. אַרְצְכֶם וִיבוּלָהּ (ספרי)׃

ותלהט. יְרוּשָׁלַיִם הַמְיֻסֶּדֶת עַל הֶהָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קכ״ה) יְרוּשָׁלַיִם הָרִים סָבִיב לָהּ׃

כ״ג אַסְפָּה עָלַימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃

אספה עלימו רעות. אַחְבִּיר רָעָה עַל רָעָה, לְשׁוֹן ״סְפוּ שָׁנָה עַל שָׁנָה״ (ישעיהו כ״ט), ״סְפוֹת הָרָוָה״ (דברים כ״ט), ״עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל זִבְחֵיכֶם״ (ירמיהו ז׳). דָּ״אַ — **אספה** אֲכַלֶּה, כְּמוֹ ״פֶּן תִּסָּפֶה״ (בראשית י״ט)׃

חצי אכלה בם. כָּל חִצַּי אַשְׁלִים בָּהֶם, וּקְלָלָה זוֹ לְפִי הַפַּרְעָנוּת לִבְרָכָה הִיא — חִצַּי כָּלִים וְהֵם אֵינָם כָּלִים (ספרי; סוטה ט׳)׃

כ״ד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמוֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃

מזי רעב. אֲנָקְלוֹס תִּרְגֵּם ״נְפִיחֵי כָּפָן״, וְאֵין לִי עֵד מוֹכִיחַ עָלָיו, וּמִשְׁמוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן מִטּוּלוּשָׁא שָׁמַעְתִּי שְׁעִירֵי רָעָב — אָדָם כָּחוּשׁ מְגֻדָּל שֵׂעָר עַל בְּשָׂרוֹ׃

מזי. לְשׁוֹן אֲרַמִּי שֵׂעָר — מְזָיָא, ״דַּהֲוָה מְהַפֵּךְ בְּמְזָיָא״ (מגילה י״ח)׃

ולחמי רשף. הַשֵּׁדִים נִלְחָמוּ בָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר ״וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף״ (איוב ה׳), וְהֵם שֵׁדִים׃

וקטב מרירי. וּכְרִיתוּת שֵׁד שֶׁשָּׁמוֹ מְרִירִי, **קטב** כְּרִיתָה, כְּמוֹ ״אֱהִי קָטְבֵךְ שְׁאוֹל״ (הושע י״ג)׃

ושן בהמת. מַעֲשֶׂה הָיָה וְהָיוּ הָרוֹחֲלִים נוֹשְׁכִין וּמְמִיתִין (ספרי)׃

חמת זחלי עפר. אֶרֶס נָחָשִׁים הַמְהַלְּכִים עַל גְּחוֹנָם עַל הֶעָפָר כַּמַּיִם הַזּוֹחֲלִים עַל הָאָרֶץ; זְחִילָה לְשׁוֹן מְרוּצַת הַמַּיִם עַל הֶעָפָר וְכֵן כָּל מְרוּצַת דָּבָר הַמְשַׁפְשֵׁף עַל הֶעָפָר וְהוֹלֵךְ׃

כ״ה מִחוּץ תְּשַׁכְּלֶנָּה־חָרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃

מחוץ תשכל חרב. מִחוּץ לָעִיר תְּשַׁכְּלֵם חֶרֶב גְּיָסוֹת.

ומחדרים אימה. כְּשֶׁבּוֹרֵחַ וְנִמְלָט חַדְרֵי לִבּוֹ נְקוּפִים עָלָיו מֵחֲמַת אֵימָה, וְהוּא מֵת וְהוֹלֵךְ בָּהּ (ספרי); דָּ״אַ, **ומחדרים אימה** — בַּבַּיִת תִּהְיֶה אֵימַת דָּבָר, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ט׳) ״כִּי עָלָה מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ״, וְכֵן תִּרְגֵּם אֲנָקְלוֹס; דָּ״אַ, **מחוץ תשכל חרב** — עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ בַחוּצוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר ״וּמִסְפַּר חוּצוֹת יְרוּשָׁלַיִם שַׂמְתֶּם מִזְבְּחוֹת לַבֹּשֶׁת״ (שם י״א); **ומחדרים אימה**, עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּחַדְרֵי חֲדָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר ״אֲשֶׁר זִקְנֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים בַּחֹשֶׁךְ אִישׁ בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ״ (יחזקאל ח׳)׃

כ״ו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃

אמרתי אפאיהם. אָמַרְתִּי בְלִבִּי אַפְאֶה אוֹתָם, וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ **אפאיהם** אַשִּׁיתֵם פֵּאָה, לְהַשְׁלִיכָם מֵעָלַי הֶפְקֵר, וְדִגְמָתוֹ מָצִינוּ בְּעֶזְרָא (נחמיה ט׳) ״וַתִּתֵּן לָהֶם מַמְלָכוֹת וַעֲמָמִים וַתַּחְלְקֵם לְפֵאָה״ — לְהֶפְקֵר, וְכֵן חִבְּרוּ מְנַחֵם. וְיֵשׁ פּוֹתְרִים אוֹתוֹ כְּתַרְגּוּמוֹ ״יָחוֹל רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן״, וְלֹא יִתָּכֵן, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לִכְתֹּב אֲאַפְּאֵיהֶם, אַחַת לְשִׁמּוּשׁ וְאַחַת לְיסוֹד, כְּמוֹ ״אֲאַזֶּרְךָ״ (ישעיהו מ״ה), ״אֲאַמְּצֶכָּם בְּמוֹ פִי״ (איוב ט״ו), וְהָאָל״ף הַתְּיכוֹנָה אֵינָהּ רְאוּיָה בּוֹ כְּלָל. וְאֲנָקְלוֹס תִּרְגֵּם אַחַר לְשׁוֹן הַבָּרִיתָא הַשְּׁנוּיָה בְּסִפְרֵי הַחוֹלֶקֶת תֵּבָה זוֹ לְשָׁלוֹשׁ תֵּבוֹת, אָמַרְתִּי בְּאַפִּי אֶתְּנֵם כְּאִלּוּ אֵינָם שֶׁיֹּאמְרוּ רוֹאֵיהֶם עֲלֵיהֶם אֵיֵּה הֵם׃

כ״ז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃

לולי כעס אויב אגור. אִם לֹא שֶׁכַּעַס הָאוֹיֵב כָּנוּס עֲלֵיהֶם לְהַשְׁחִית, וְאִם יוּכַל לָהֶם וְיַשְׁחִיתֵם יִתְלֶה הַגְּדֻלָּה בּוֹ וּבֵאלֹהָיו וְלֹא יִתְלֶה הַגְּדֻלָּה בִּי, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר **פן ינכרו צרימו** — יְנַכְּרוּ הַדָּבָר לְתְלוֹת גְּבוּרָתָם בְּנָכְרִי שֶׁאֵין הַגְּדֻלָּה שֶׁלּוֹ — **פן יאמרו ידנו רמה וגו׳**׃

כ״ח כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃

כי אוֹתוֹ **גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה.** שֶׁאִלּוּ הָיוּ חֲכָמִים **ישכילו זאת איכה ירדף וגו׳**׃

כ״ט לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃

יבינו לאחריתם. יִתְּנוּ לֵב לְהִתְבּוֹנֵן לְסוֹף פַּרְעָנוּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל׃

ל׳ אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה הִסְגִּירָם׃

איכה ירדף אחד. מִמֶּנּוּ **אלף** מִיִּשְׂרָאֵל:

אם לא כי צורם מכרם וה׳ הסגירם. מְכָרָם וּמְסָרָם בְּיָדָנוּ, דליב״ר בְּלַעַז:

ל״א כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים:

כי לא כצורנו צורם. כָּל זֶה הָיָה לָהֶם לָאוֹיְבִים לְהָבִין שֶׁהַשֵּׁם הִסְגִּירָם וְלֹא לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם הַנִּצָּחוֹן, שֶׁהֲרֵי עַד הֵנָּה לֹא יָכְלוּ כְּלוּם אֱלֹהֵיהֶם כְּנֶגֶד צוּרֵנוּ, כִּי לֹא כְסַלְעֵנוּ סַלְעָם; כָּל צוּר שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן סֶלַע:

ואיבינו פלילים. וְעַכְשָׁו אוֹיְבֵינוּ שׁוֹפְטִים אוֹתָנוּ, חֲרֵי שֶׁצוּרֵנוּ מְכָרָנוּ לָהֶם:

ל״ב כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ:

כי מגפן סדם גפנם. מוּסָב לְמַעְלָה — אָמַרְתִּי בְּלִבִּי אַפְאֵיהֶם וְאַשְׁבִּית זִכְרָם לְפִי שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה:

שדמת. שְׂדֵה תְּבוּאָה, כְּמוֹ ״וּשְׁדֵמוֹת לֹא עָשָׂה אֹכֶל״ (חבקוק ג׳), ״בְּשִׁדְמוֹת קִדְרוֹן״ (מלכים ב כ״ג):

ענבי רוש. עֵשֶׂב מַר:

אשכלת מררת למו. מַשְׁקֶה מַר רָאוּי לָהֶם, לְפִי מַעֲשֵׂיהֶם פֻּרְעָנוּתָם, וְכֵן תִּרְגֵּם אֲנְקְלוֹס ״וְתוּשְׁלָמַת עוֹבָדֵיהוֹן כְּמָרוּרוּתְהוֹן״:

ל״ג חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר:

חמת תנינם יינם. כְּתַרְגּוּמוֹ ״הָא כְּמָרַת תַּנִּינַיָּא כֵּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן״, הִנֵּה כְּמְרִירַת נְחָשִׁים כּוֹס מִשְׁתֵּה פֻּרְעָנוּתָם:

וראש פתנים אכזר לַנָּשׁוּךְ, אוֹיֵב אַכְזָרִי יָבֹא וְיִפְרַע מֵהֶם:

ל״ד הֲלֹא־הִוא כָּמֻס עִמָּדִי חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי:

הלא הוא כמס עמדי. כְּתַרְגּוּמוֹ, כִּסְבוּרִים הֵם שֶׁשָּׂכַחְתִּי מַעֲשֵׂיהֶם, כֻּלָּם גְּנוּזִים וּשְׁמוּרִים לְפָנַי:

הלא הוא. פְּרִי גַּפְנָם וּתְבוּאַת שַׂדְמוֹתָם — **כמס עמדי**:

ל״ה לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ:

לי נקם ושלם. עִמִּי נָכוֹן וּמְזֻמָּן פֻּרְעָנוּת נָקָם, וִישַׁלֵּם לָהֶם כְּמַעֲשֵׂיהֶם, הַנָּקָם יְשַׁלֵּם לָהֶם גְּמוּלָם. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים **ושלם** שֵׁם דָּבָר, כְּמוֹ וְשִׁלּוּם וְהוּא מִגְזֶרֶת ״וְהַדֹּבֵר אֵין בָּהֶם״ (ירמיהו ה׳) — כְּמוֹ וְהַדִּבּוּר. וְאֵימָתַי אֲשַׁלֵּם לָהֶם?

לעת תמוט רגלם. כְּשֶׁתִּתָּם זְכוּת אֲבוֹתָם שֶׁהֵן סְמוּכִים עָלָיו:

כי קרוב יום אידם. מֻשְׁאֶרֶת לְהָבִיא עֲלֵיהֶם יוֹם אֵידָם קָרוֹב וּמְזֻמָּן לְפָנַי לְהָבִיא עַל יְדֵי שְׁלוּחִים הַרְבֵּה:

וחש עתדת למו. וּמַהֵר יָבוֹאוּ הָעֲתִידוֹת לָהֶם:

וחש. כְּמוֹ ״יְמַהֵר יָחִישָׁה״ (ישעיהו ה׳); עַד כָּאן הֵעִיד עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה דִּבְרֵי תוֹכֵחָה לִהְיוֹת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד, כְּשֶׁתָּבֹא עֲלֵיהֶם הַפֻּרְעָנוּת יֵדְעוּ שֶׁאֲנִי הוֹדַעְתִּים מֵרֹאשׁ, מִפָּאן וָאֵילָךְ הֵעִיד עֲלֵיהֶם דִּבְרֵי תַּנְחוּמִין שֶׁיָּבוֹאוּ עֲלֵיהֶם כִּכְלוֹת הַפֻּרְעָנוּת, כְּכָל אֲשֶׁר אָמַר לְמַעְלָה, ״וְהָיָה כִי יָבֹאוּ עָלֶיךָ וְגוֹ׳ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וְגוֹ׳ וְשַׁב ה׳ אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְגוֹ׳״:

ל״ו כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וָעָזוּב:

כי ידין ה׳ עמו. כְּשֶׁיִּשְׁפֹּט אוֹתוֹ בְּיִסּוּרִין הַלָּלוּ הָאֲמוּרוֹת עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ ״כִּי בָם יָדִין עַמִּים״ (איוב ל״ו) — יְיַסֵּר עַמִּים. כִּי זֶה אֵינוֹ מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן דִּהָא, לָתֵת טַעַם לַדְּבָרִים שֶׁל מַעְלָה, אֶלָּא לְשׁוֹן תְּחִלַּת דִּבּוּר, כְּמוֹ (ויקרא כ״ה) ״כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ״, כְּשֶׁיָּבֹאוּ עֲלֵיהֶם מִשְׁפָּטִים הַלָּלוּ וְיִתְנַחֵם הַקָּבָ״ה עַל עֲבָדָיו לָשׁוּב וּלְרַחֵם עֲלֵיהֶם:

יתנחם. לְשׁוֹן הִפּוּךְ הַמַּחֲשָׁבָה לְהֵיטִיב אוֹ לְהָרַע:

כי יראה כי אזלת יד. כְּשֶׁיִּרְאֶה כִּי יַד הָאוֹיֵב הוֹלֶכֶת וְחוֹזֶקֶת מְאֹד עֲלֵיהֶם, **ואפס בהם עצור ועזוב**:

עצור. נוֹשֵׁעַ עַל יְדֵי עוֹצֵר וּמוֹשֵׁל שֶׁעַיָּצֹר בָּהֶם:

עזוב. עַל יְדֵי עוֹזֵב; עוֹצֵר הוּא הַמּוֹשֵׁל הָעוֹצֵר בָּעָם שֶׁלֹּא יֵלְכוּ מְפֻזָּרִים בְּצֵאתָם לַגָּבָא עַל הָאוֹיֵב, בְּלַעַז מיינטינ״דור; **עצור**, הוּא הַנּוֹשָׁע בְּמַעֲצוֹר הַמּוֹשֵׁל; **עזוב**, מְחֻזָּק, כְּמוֹ (נחום ג׳) ״רַיַּעַזְבוּ יְרוּשָׁלַיִם עַד הַחוֹמָה״; ״אֵיךְ לֹא עֻזְּבָה עִיר תְּהִלָּה״ (ירמיהו מ״ט), אינפורצדו״ר:

ל״ז וְאָמַר אַי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃

ואמר. הַקָּבָ״ה עֲלֵיהֶם **אי אלהימו** שֶׁעָבְדוּ׃

צור חסיו בו. הַסֶּלַע שֶׁהָיוּ מִתְכַּסִּין בּוֹ מִפְּנֵי הַחַמָּה וְהַצִּנָּה, כְּלוֹמַר שֶׁהָיוּ בְּטוּחִין בּוֹ לְהָגֵן עֲלֵיהֶם מִן הָרָעָה׃

ל״ח אֲשֶׁר חֵלֶב זִבְחֵימוֹ יֹאכְלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכֵם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃

אשר חלב זבחימו. הָיוּ אוֹתָן אֱלֹהוֹת אוֹכְלִים, שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִים לִפְנֵיהֶם, וְשׁוֹתִין **יין נסיכם**׃

יהי עליכם סתרה. אוֹתוֹ הַצּוּר יִהְיֶה לָכֶם מַחֲסֶה וּמִסְתּוֹר׃

ל״ט רְאוּ | עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃

ראו עתה. הָבִינוּ מִן הַפֻּרְעָנוּת שֶׁהֵבִיא עֲלֵיכֶם וְאֵין לָכֶם מוֹשִׁיעַ, וּמִן הַתְּשׁוּעָה שֶׁאוֹשִׁיעָכֶם וְאֵין מוֹחֶה בְּיָדִי׃

אני אני הוא. אֲנִי לְהַשְׁפִּיל וַאֲנִי לְהָרִים׃

ואין אלהים עמדי. עוֹמֵד כְּנֶגְדִּי לִמְחוֹת׃

עמדי. דֶּגְמָתִי וְכָמוֹנִי׃

ואין מידי מציל. הַפּוֹשְׁעִים בִּי׃

מ׳ כִּי־אָשָׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדָי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃

כי אשא אל שמים ידי. כִּי בַּחֲרוֹן אַפִּי אֶשָּׂא יָדַי אֶל עַצְמִי בִּשְׁבוּעָה׃

ואמרתי חי אנכי. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה הוּא, אֲנִי נִשְׁבָּע **חי אנכי**׃

מ״א אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃

אם שנותי ברק חרבי. אִם אֲשַׁנֵּן אֶת לַהַב חַרְבִּי לְמַעַן תֵּיוֹת לָהּ בָּרָק, שפלנ״דור׃

ותאחז במשפט ידי. לְהַנִּיחַ מִדַּת רַחֲמִים מֵאוֹיְבַי שֶׁהֵרְעוּ לָכֶם ״אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה״ (זכריה א טו), וְתֹאחֵז יָדִי אֶת מִדַּת הַמִּשְׁפָּט לְהַחֲזִיק בָּהּ וְלִנְקֹם נָקָם׃

אשיב נקם וגו׳. לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּאַגָּדָה מִתּוֹךְ לְשׁוֹן הַמִּקְרָא שֶׁאָמַר **ותאחז במשפט ידי** — לֹא כְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם מִדַּת הַקָּבָ״ה, מִדַּת בָּשָׂר וָדָם זוֹרֵק חֵץ וְאֵינוֹ יָכוֹל לַהֲשִׁיבוֹ, וְהַקָּבָ״ה זוֹרֵק חִצָּיו וְיֵשׁ בְּיָדוֹ לַהֲשִׁיבָם כְּאִלּוּ אוֹחֲזָן בְּיָדוֹ, שֶׁהֲרֵי בָּרָק הוּא חִצּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כָּאן **ברק חרבי ותאחז במשפט ידי**, וְהַמִּשְׁפָּט הַזֶּה לְשׁוֹן פֻּרְעָנוּת הוּא, בְּלַעַז יושטיצ״א׃

מ״ב אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃

אשכיר חצי מדם. הָאוֹיֵב׃

וחרבי תאכל בְּשָׂרָם׃

מדם חלל ושביה. זֹאת תִּהְיֶה לָהֶם מֵעָוֹן דַּם חַלְלֵי יִשְׂרָאֵל וְשִׁבְיָה שֶׁשָּׁבוּ מֵהֶם׃

מראש פרעות אויב. מִפֶּשַׁע תְּחִלַּת פְּרִצוֹת הָאוֹיֵב, כִּי כְּשֶׁהַקָּבָ״ה נִפְרָע מִן הָאֻמּוֹת פּוֹקֵד עֲלֵיהֶם עֲוֹנָם וַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵיהֶם מֵרֵאשִׁית פִּרְצָה שֶׁפָּרְצוּ בְּיִשְׂרָאֵל׃

מ״ג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃ {פ}

הרנינו גוים עמו. לְאוֹתוֹ הַזְּמַן יְשַׂבְּחוּ הָאֻמּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, רְאוּ מַה שִּׂבְחָהּ שֶׁל אֻמָּה זוֹ, שֶׁדָּבְקוּ בְּהַקָּבָ״ה בְּכָל הַתְּלָאוֹת שֶׁעָבְרוּ עֲלֵיהֶם וְלֹא עָזָבוּהוּ, יוֹדְעִים הָיוּ בְּטוּבוֹ וּבְשִׂבְחוֹ׃

כי דם עבדיו יקום. שְׁפִיכוּת דְּמֵיהֶם, כְּמַשְׁמָעוֹ׃

ונקם ישיב לצריו. עַל הַגֵּזֶל וְעַל הֶחָמָס, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ד׳) ״מִצְרַיִם לְשְׁמָמָה תִּהְיֶה וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה״, וְאוֹמֵר (עובדיה י׳) ״מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב וְגוֹ׳״ (עי׳ ספרי)׃

וכפר אדמתו עמו. וִיפַיֵּס אַדְמָתוֹ וְעַמּוֹ עַל הַצָּרוֹת שֶׁעָבְרוּ עֲלֵיהֶם וְשֶׁעָשָׂה לָהֶם הָאוֹיֵב׃

וכפר. לְשׁוֹן רְצוּי וּפְיּוּס, כְּמוֹ (בראשית לב, כא) "אֲכַפְּרָה פָנָיו" — אַנְחִינֵיהּ לְרוּגְזֵיהּ:

וכפר אדמתו וּמַה הִיא אַדְמָתוֹ? **עמו.** כְּשֶׁעַמּוֹ מִתְנַחֲמִים אַרְצוֹ מִתְנַחֶמֶת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "רָצִיתָ ה' אַרְצֶךָ", בַּמֶּה רָצִיתָ אַרְצֶךָ? "שַׁבְתָּ שְׁבִית יַעֲקֹב" (תהילים פ"ה).

בְּפָנִים אֲחֵרִים הִיא נִדְרֶשֶׁת בְּסִפְרֵי וְנֶחְלְקוּ בָהּ רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה, רַבִּי יְהוּדָה דּוֹרֵשׁ כֻּלָּהּ כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל, וְרַבִּי נְחֶמְיָה דּוֹרֵשׁ אֶת כֻּלָּהּ כְּנֶגֶד הָאֻמּוֹת, רַבִּי יְהוּדָה דּוֹרֵשׁ כְּלַפֵּי יִשְׂרָאֵל — (כו) **אמרתי אפאיהם** כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, עַד (כז) **ולא ה' פעל כל זאת.** (כח) **כי גוי אבד עצות המה.** אָבְדוּ תּוֹרָתִי שֶׁהִיא לָהֶם עֵצָה נְכוֹנָה, **ואין בהם תבונה** לְהִתְבּוֹנֵן (ל) **איכה ירדף אחד** מִן הָאֻמּוֹת **אלף** מֵהֶם, **אם לא כי צורם מכרם.** (לא) **כי לא כצורנו צורם** הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי עַד תַּכְלִית. וְרַ' נְחֶמְיָה דּוֹרֵשׁ כְּלַפֵּי הָאֻמּוֹת, **כי גוי אבד עצות המה,** כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי תְּחִלָּה עַד **ואיבינו פלילים:**

(לב) **כי מגפן סדם גפנם.** שֶׁל אֻמּוֹת:

ומשדמת עמרה וגו'. וְלֹא יָשִׁימוּ לִבָּם לְתוֹלוֹת הַגְּדֻלָּה בִּי:

ענבמו ענבי רוש. הוּא שֶׁאָמַר **לולי כעס אויב אגור** עַל יִשְׂרָאֵל לְהַרְעִילָם וּלְהַמְרִירָם, לְפִיכָךְ **אשכלת מררת למו** לְהַלְעִיט אוֹתָם עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ לְבָנַי:

(לג) **חמת תנינם יינם.** מוּכָן לְהַשְׁקוֹתָם עַל מַה שֶּׁעוֹשִׂין לָהֶם:

(לד) **כמס עמדי.** אוֹתוֹ הַכּוֹס, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ע"ה) "כִּי כוֹס בְּיַד ה' וְגוֹ'":

(לה) **לעת תמוט רגלם.** כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל" (ישעיהו כ"ו):

(לו) **כי ידין ה' עמו.** בִּלְשׁוֹן זֶה מְשַׁמֵּשׁ **כי ידין** בִּלְשׁוֹן דְּהָא, וְאֵין יָדִין לְשׁוֹן יִסּוּרִין אֶלָּא כְּמוֹ כִּי יָרִיב אֶת רִיבָם מַיִּד עוֹשְׁקֵיהֶם. **כי יראה כי אזלת יד וגו':**

(לז) **ואמר אי אלהימו.** הָאוֹיֵב יֹאמַר אִי אֱלֹהֵימוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל? כְּמוֹ שֶׁאָמַר טִיטוּס הָרָשָׁע כְּשֶׁגִּדֵּר אֶת הַפָּרֹכֶת (גיטין נ"ו), כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ז'): וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאוֹמְרָה אַלַי אַיּוֹ ה' אֱלֹהָיִךְ":

(לט) **ראו עתה כי אני וגו'.** אָז יִגָּלֶה הַקָּבָ"ה יְשׁוּעָתוֹ וְיֹאמַר **ראו עתה כי אני אני הוא,** מֵאֲתִי בָּאת עֲלֵיהֶם הָרָעָה וּמֵאֲתִי תָּבֹא עֲלֵיהֶם הַטּוֹבָה:

ואין מידי מציל. שֶׁיַּצִּיל אֶתְכֶם מִן הָרָעָה אֲשֶׁר אָבִיא עֲלֵיכֶם:

(מ) **כי אשא אל שמים ידי.** כְּמוֹ כִּי נָשָׂאתִי — תָּמִיד אֲנִי מַשְׁרֶה מְקוֹם שְׁכִינָתִי בַּשָּׁמַיִם, כְּתַרְגּוּמוֹ, אֲפִלּוּ חַלָּשׁ לְמַעְלָה וְגִבּוֹר לְמַטָּה אֵימַת עֶלְיוֹן עַל הַתַּחְתּוֹן וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁגִּבּוֹר לְמַעְלָה וְחַלָּשׁ מִלְמַטָּה:

ידי. מְקוֹם שְׁכִינָתִי, כְּמוֹ "אִישׁ עַל יָדוֹ" (במדבר ב'), וְהָיָה בְיָדִי לְהַפְרַע מִכֶּם, אֲבָל אָמַרְתִּי שֶׁחַי אָנֹכִי לְעוֹלָם, אֵינִי מְמַהֵר לִפְרַע לְפִי שֶׁיֵּשׁ לִי שָׁהוּת בַּדָּבָר, אֲנִי חַי לְעוֹלָם וּבְדוֹרוֹת אֲחֵרוֹנִים אֲנִי נִפְרָע מֵהֶם וְהַיְכֹלֶת בְּיָדִי לִפְרַע מִן הַמֵּתִים וּמִן הַחַיִּים; מָלֵךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁהוּא הוֹלֵךְ לָמוּת מְמַהֵר נְקָמָתוֹ לְהִפָּרַע בְּחַיָּיו כִּי שֶׁמָּא יָמוּת הוּא אוֹ אוֹיְבוֹ וְנִמְצָא שֶׁלֹּא רָאָה נְקָמָתוֹ מִמֶּנּוּ אֲבָל אֲנִי חַי לְעוֹלָם, וְאִם יָמוּתוּ הֵם וְאֵינִי נִפְרָע בְּחַיֵּיהֶם, אֶפָּרַע בְּמוֹתָם:

(מא) **אם שנותי ברק חרבי.** הַרְבֵּה אִם יֵשׁ שֶׁאֵינָם תְּלוּיִן, כְּשֶׁאֲשַׁנֵּן **ברק חרבי ותאחז במשפט ידי,** כֻּלּוֹ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה:

מ״ד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן:

הוא והושע בן נון. שַׁבָּת שֶׁל דְּיוֹזְגִי הָיְתָה, נִטְלָה רְשׁוּת מִזֶּה וְנִתְּנָה לָזֶה, הֶעֱמִיד לוֹ מֹשֶׁה מְתֻרְגְּמָן לִיהוֹשֻׁעַ שֶׁיְּהֵא דּוֹרֵשׁ בְּחַיָּיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל בְּחַיֵּי רַבָּךְ לֹא הָיָה לְךָ לְהָרִים רֹאשׁ; וְלָמָּה קוֹרְאֵהוּ כָּאן הוֹשֵׁעַ? לוֹמַר שֶׁלֹּא זָחָה דַּעְתּוֹ עָלָיו שֶׁאַעַ"פ שֶׁנִּתְּנָה לוֹ גְּדֻלָּה הִשְׁפִּיל עַצְמוֹ כַּאֲשֶׁר מִתְּחִלָּתוֹ (עי' ספרי):

מ״ה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

מ״ו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׁימוּ לִבַּכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:

שימו לבבכם. צָרִיךְ אָדָם שֶׁיִּהְיוּ עֵינָיו וְלִבּוֹ וְאָזְנָיו מְכֻוָּנִים לְדִבְרֵי תוֹרָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "בֶּן אָדָם רְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְׁמַע וְשִׂים לִבְּךָ" (יחזקאל מ'); וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר וּמַה תַּבְנִית הַבַּיִת שֶׁהוּא נִרְאֶה לָעֵינַיִם וְנִמְדָּד בְּקָנֶה צָרִיךְ אָדָם שֶׁיִּהְיוּ עֵינָיו וְאָזְנָיו וְלִבּוֹ מְכֻוָּנִין, לְהָבִין דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁהֵן כַּהֲרָרִין תְּלוּיִין בִּשְׂעָרָה עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה (ספרי):

מ״ז כִּי לֹא דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: {פ}

כי לא דבר רק הוא מכם. לֹא לְחִנָּם אַתֶּם יְגֵעִים בָּהּ, כִּי הַרְבֵּה שָׂכָר תָּלוּי בָּהּ, **כי הוא חייכם;** דָּ"אַ — אֵין לְךָ דָּבָר רֵיקָן בַּתּוֹרָה שֶׁאִם תִּדְרְשֶׁנּוּ שֶׁאֵין בּוֹ מַתָּן שָׂכָר, תֵּדַע לְךָ שֶׁכֵּן אָמְרוּ חֲכָמִים "רַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע" (בראשית ל"ו) "וְתִמְנַע הָיְתָה פִּילֶגֶשׁ וגו'", לְפִי שֶׁאָמְרָה אֵינִי כְּדַאי לִהְיוֹת לוֹ אִשָּׁה הַלְוַאי

וְאֶהְיֶה פִּילַגְשׁוֹ, וְכָל כָּךְ לָמָּה? לְהוֹדִיעַ שִׁבְחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁהָיוּ שִׁלְטוֹנִים וּמְלָכִים מִתְאַוִּים לְדַבֵּק בְּזַרְעוֹ (ספרי):

מ״ח **וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר:**

וידבר ה׳ אל משה בעצם היום הזה. בִּשְׁלוֹשָׁה מְקוֹמוֹת נֶאֱמַר בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, נֶאֱמַר בְּנֹחַ ״בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְגוֹ׳״ (בראשית ז׳) — בְּמַרְאִית אוֹרוֹ שֶׁל יוֹם, לְפִי שֶׁהָיוּ בְנֵי דוֹרוֹ אוֹמְרִים בְּכָךְ וְכָךְ אִם אָנוּ מַרְגִּישִׁין בּוֹ, אֵין אָנוּ מַנִּיחִין אוֹתוֹ לִכָּנֵס בַּתֵּבָה, וְלֹא עוֹד אֶלָּא אָנוּ נוֹטְלִין כַּשִּׁילִין וְקַרְדֻּמּוֹת וּמְבַקְּעִין אֶת הַתֵּבָה, אָמַר הַקָּבָ״ה חֲרִינִי מַכְנִיסוֹ בַּחֲצִי הַיּוֹם וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ כֹּחַ לְמָחוֹת יָבֹא וְיִמְחֶה; בְּמִצְרַיִם נֶאֱמַר ״בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא ה׳״ (שמות י״ב), לְפִי שֶׁהָיוּ מִצְרִיִּים אוֹמְרִים בְּכָךְ וְכָךְ אִם אָנוּ מַרְגִּישִׁין בָּהֶם, אֵין אָנוּ מַנִּיחִין אוֹתָם לָצֵאת, וְלֹא עוֹד אֶלָּא אָנוּ נוֹטְלִין סְיָפוֹת וּכְלֵי זַיִן וְהוֹרְגִין בָּהֶם, אָמַר הַקָּבָ״ה חֲרִינִי מוֹצִיאָן בַּחֲצִי הַיּוֹם וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כֹּחַ לְמָחוֹת יָבֹא וְיִמְחֶה; אַף כָּאן בְּמִיתָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה נֶאֱמַר ״בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה״, לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים בְּכָךְ וְכָךְ אִם אָנוּ מַרְגִּישִׁין בּוֹ — אֵין אָנוּ מַנִּיחִין אוֹתוֹ, אָדָם שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְהוֹרִיד לָנוּ אֶת הַמָּן וְהִגִּיז לָנוּ אֶת הַשְּׂלָו וְהֶעֱלָה לָנוּ אֶת הַבְּאֵר וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, אֵין אָנוּ מַנִּיחִין אוֹתוֹ, אָמַר הַקָּבָ״ה חֲרִינִי מַכְנִיסוֹ בַּחֲצִי הַיּוֹם וְכוּ׳ (ספרי):

מ״ט **עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה:**

נ׳ **וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו:**

כאשר מת אהרן אחיך. בְּאוֹתָהּ מִיתָה שֶׁרָאִיתָ וְחָמַדְתָּ אוֹתָהּ, שֶׁהִפְשִׁיט מֹשֶׁה אֶת אַהֲרֹן בֶּגֶד רֹאשׁוֹן וְהִלְבִּישׁוֹ לְאֶלְעָזָר וְכֵן שֵׁנִי וְכֵן שְׁלִישִׁי וְרָאָה בָּנוֹ בִּכְבוֹדוֹ, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, אַהֲרֹן אָחִי עֲלֵה לַמִּטָּה וְעָלָה, פְּשֹׁט יָדְךָ וּפָשַׁט, פְּשֹׁט רַגְלְךָ וּפָשַׁט, עָצֹם עֵינֶיךָ וְעָצַם, קְמֹץ פִּיךָ וְקָמַץ, וְהָלַךְ לוֹ. אָמַר מֹשֶׁה — אַשְׁרֵי מִי שֶׁמֵּת בְּמִיתָה זוֹ (ספרי):

נ״א **עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:**

על אשר מעלתם בי. גְּרִמְתֶּם לִמְעֹל בִּי:

על אשר לא קדשתם אותי. גְּרַמְתֶּם לִי שֶׁלֹּא אֶתְקַדֵּשׁ, אָמַרְתִּי לָכֶם ״וְדִבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע״ (במדבר כ׳) וְהֵם הִכּוּהוּ וְהֵצְרְכוּ לְהַכּוֹתוֹ פַּעֲמַיִם, וְאִלּוּ דִּבְּרוּ עִמּוֹ וְנָתַן מֵימָיו בְּלֹא הַכָּאָה, הָיָה מִתְקַדֵּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים וּמַה הַסֶּלַע שֶׁאֵינוֹ לְשָׁכָר וְלֹא לְפֻרְעָנוּת, אִם זָכָה אֵין לוֹ מַתָּן שָׂכָר וְאִם חָטָא אֵינוֹ לוֹקֶה, כָּךְ מְקֻיָּם מִצְוַת בּוֹרְאוֹ, אָנוּ לֹא כָּל שֶׁכֵּן:

נ״ב **כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: {פ}**

כי מנגד. מֵרָחוֹק:

תראה וגו׳. אִם לֹא תִרְאֶנָּה עַכְשָׁו, לֹא תִרְאֶנָּה עוֹד בְּחַיֶּיךָ, עַל כֵּן אֲנִי אוֹמֵר לְךָ עֲלֵה וּרְאֵה:

ושמה לא תבוא. וְיָדַעְתִּי כִּי חֲבִיבָה הִיא לְךָ, עַל כֵּן אֲנִי אוֹמֵר לְךָ עֲלֵה וּרְאֵה: